

Literatuur

- ALFKEN, J.D., 1913. Die Bienenfauna von Bremen. Abhandlungen des Naturwissenschaftlichen Vereins zu Bremen 22 (1): 1-220.
- AMIET, F., M. HERRMANN, A. MÜLLER & R. NEUMEYER, 2001. Fauna Helvetica 6. Apidae 3. *Holictus*, *LasioGLOSSUM*. Centre suisse de cartographie de la faune und Schweizerische Entomologische Gesellschaft 2001, Neuchâtel.
- ARNOUD, Br., 1949. [*Halictus quadricinctus*-cellen uit steile lösswand bij Schinveld.] Verslag van de bijeenkomst der entomologen op donderdag 17 maart 1949. Natuurhistorisch Maandblad 38 (5): 46-47.
- BELLMANN, H., 1998. Gids van bijen, wespen en mieren. Tirion, Baarn.
- BLÜTHGEN, P., 1961. Bei welcher Wirtsbiene schmarotzt *Sphecodes fuscipennis* (Germar, 1819). Mitteilungen der Deutschen Entomologischen Gesellschaft 20: 54-58, 78-80.
- EBMER, A.W., 1969. Die Bienen des Genus *Halictus* Latr. s. l. im Grossraum von Linz (Hymenoptera, Apidae). Systematik, Biogeographie, Ökologie und Biologie mit Berücksichtigung aller bisher aus Mitteleuropa bekannten Arten. Teil I. Naturkundliches Jahrbuch der Stadt Linz 15: 133-183.
- PESENKO, Y.A., J. BANASZAK, V.G. RADCHENKO & T. CIERZNIK, 2000. Bees of the family Halictidae (excluding *Sphecodes*) of Poland: taxonomy, ecology, bionomics. Wydawnictwo Uczelniane, Bydgoszcz.
- SITDIKOV, A.A., 1987. Nesting of the bee *Halictus quadricinctus* (F.) (Hymenoptera, Halictidae) in the Udmurt USSR. Revue d'Entomologie de l'URSS 66 (3): 529-539.
- VASIČ, Z., 1967. *Holictus quadricinctus* F. et le problème de la polygynie. Bull. Mus. Hist. Nat. (B) (Beograd) 22: 181-187.
- SMITS, N., R. BOBBINK, J. WILLEMS, T. VAN NOORDWIJK,

H. ESSELINK, H. SIEPEL, R. HUISKES, L. KUITERS & J. SCHAMNÉE, 2006. Herstel van schrale hellinggraslanden in Zuid-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 95 (8): 181-185.

- VECHT, J. VAN DER, 1934. Enkele aantekeningen over Nederlandsche Hymenoptera (Apidae en Sphecidae) 1. De *Halictus*- en *Sphecodes*-soorten in de collectie van den heer B.E. Bouwman te Bilt-hoven. Entomologische Berichten, Amsterdam 9 (195): 5-9.
- VEEN, M. VAN, 1984. De blaaskopvliegen en roofvliegen van Nederland en België. Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht.
- VERHOEFF, P.M.F., 1943. Opmerkingen over Hymenoptera aculeata. Tijdschrift voor Entomologie 86: XXXIX-XLII.
- WESTRICH, P., 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Band I und II. Ulmer, Stuttgart.

MEDEDELINGEN

De wants *Rhaphigaster nebulosa* ruikt op in Limburg

Op de bijeenkomst van de Kring Heerlen van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg op 10 oktober 2005 kwam Martin Zilverstand op de proppen met een aantal exemplaren van een wants die hij niet op naam kon brengen. Door een van de andere leden van de Kring, Pierre Thomas, werd naderhand vastgesteld dat het ging om de wants *Rhaphigaster nebulosa* [figuur 1]. De op de kringbijeenkomst ingebrachte exemplaren kwamen uit Kerkrade-Bleyerheide. Daar waren ze tot grote schrik van de bewoners in groot aantal aangetroffen in een woning aan de Voorterraat. En dat is typisch voor deze soort: hij staat erom bekend dat hij graag binnenshuis gezellig overwintert.

FIGUUR 1

De ongetroffen wants *Rhaphigaster nebulosa* in Herkenbosch (foto: Jos Steeghs).

Karakterisering van *Rhaphigaster nebulosa*

Rhaphigaster nebulosa is een wants uit de familie van de PENTATOMIDAE (subfamilie Pentatominae). Tot deze subfamilie behoort ook de bij een groter publiek bekende soort, de zogenaamde Groene stinkwants (*Palomena prasina*). *Rhaphigaster nebulosa* is ongeveer 15 mm groot. De bovenkant is donkergrijs/bronskleurig gevlekt en vrij dicht bezet met zwarte putjes. De randen van het achterlijf zijn lichtgrijs/donkerbruin geblokt. In het transparante deel van de voorvleugels bevinden zich donkere vlekken. De onderkant is grijsbruin en bezaaid met zwarte punten (putjes). Net iets achter de aanzet van de achterpoten ontspringt een afgeplatte doorn die tot aan de aanzet van de voorpoten reikt. Het vierde en vijfde lid van de antennes zijn aan de basis geel geringd.

Voor de familie van de Pentatomiden wordt ook wel de naam Boomwantsengebruikt. Die aanduiding is alleszins van toepassing op *Rhaphigaster nebulosa*. Ze wordt vermeld van tal van bomen en struiken: els (*Alnus spec.*), es (*Fraxinus spec.*), iep (*Ulmus spec.*), wilg (*Salix spec.*), Hazelaar (*Corylus avellana*), meidoorn (*Crataegus spec.*), Sleedoorn (*Prunus spinosa*), wilde wingerd

(*Parthenocissus spec.*). Ook wordt ze wel gevonden op Grove den (*Pinus sylvestris*).

De eerste vondsten buitenshuis in Nederland (te Herkenbosch, Limburg) werden gedaan in een en dezelfde tuin op gecultiveerde prunussoorten en op stokrozen (*Alcea rosea*)! In Duitsland spreekt men niet voor niets van Gartenwanze. Een Nederlandse naam heeft deze soort niet, en dat is begrijpelijk. Voor praktisch geen van de ruim 600 in Nederland waargenomen wantsensoorten bestaat een Nederlandse naam, laat staan voor een soort die (tot voor kort) in Nederland niet inheems was.

Het voorkomen in Nederland

Rhaphigaster nebulosa is een soort die in Zuid-Europa algemeen is. In het verleden zijn in Nederland zo nu en dan wel exemplaren opgedoken, maar daarvan mocht worden verondersteld dat het ging om onvrijwillige lifters met bijvoorbeeld een hout- of groentetransport, zoals het exemplaar dat in februari 1982 in Amsterdam tevoorschijn kwam uit openhaardhout. Geen enkele melding overigens van dergelijke incidentele vondsten kwam ooit uit Limburg. Daarom was de vondst die de auteur deed in maart 1997 van een exemplaar in zijn huis te Herkenbosch (Midden-Limburg) een aangename verrassing. Ook daarvan kon eerst nog worden gedacht dat het ging om een enkel individu dat in de herfst met de caravan was meegelift uit Zuid-Frankrijk en binnenshuis de winter was

doorgekomen. Sinds 1997 echter vertoonde zich elk jaar op dezelfde locatie steeds weer een aantal exemplaren zowel binnen- als buitenshuis. De aanwezigheid van larven in juli/augustus 2002 bewees dat de soort zich in Limburg had gevestigd (AUKEMA & STEEGHS, 2002).

De vondst in Kerkrade-Bleyerheide (coördinaat: 203–317) op 10 oktober 2005 kwam voor ingewijden niet helemaal als een verrassing. Op 17 augustus 2003 vond B. Aukema de wants (ook larven!) op een tweetal plaatsen in de buurt Haanrade (coördinaat: 203–321) en Kerkrade (coördinaat: 204–320). Er is verder ook nog een tweetal meldingen uit Maastricht: Sint-Pietersberg (coördinaat: 176–315; 12 augustus 2004) en van de Stati-onstraat (coördinaat: 177–317; 28 november 2004). Gezien deze vondsten sinds de eerste waarneming in Herkenbosch komt ze “inmiddels echter ook in een groter deel van Limburg verspreid voor”, zo concludeert AUKEMA *et al.* (2005).

De toekomst

Het is waarschijnlijk dat in Limburg, met name in het aan Duitsland en België grenzende gebied, in de naaste toekomst nog meer populaties opdoemen. Met name de gewoonte van deze soort om in woningen en andere ge-

bouwen te overwinteren moet het mogelijk maken om meer vindplaatsen te lokaliseren. Waar ze echt in grote aantallen zitten, blijven ze niet gemakkelijk onopgemerkt. Vaak komen ze tussentijds op zonnige dagen uit hun schuilplaats tevoorschijn, gaan op het raam (of op het lichtende computerscherm!) zitten en lopen voortdurend het gevaar door argeloze huisbewoners letterlijk onder de voet te worden gelopen. Een bepaalde geur verradt dan dat er weer een slachtoffer is gevallen! Als ze al opgemerkt worden, betekent dat nog niet dat ze ook worden gesignaleerd en dat de waarneming wordt geregistreerd. Het is niet onwaarschijnlijk dat dit insect vaak voor wat anders wordt aangezien bijvoorbeeld een kever of een ander soort ongewenst ongedierte dat opgeruimd moet worden. En zo er al weinig interesse en begrip voor deze beestjes is bij ‘de gewone man’, bij de natuur liefhebbers en -onderzoekers in Limburg is het met de aandacht en kennis van zaken met betrekking tot deze insectenorde niet veel beter gesteld. Het is tekenend voor de situatie dat in het Natuurhistorisch Maandblad al tientallen jaren geen bijdrage meer over het onderwerp wantsen (HETEROPTERA) verschenen is.

Al met al ziet het ernaar uit dat *Rhaphigaster nebulosa* zich geschaard heeft in de groeiën-

de stoet van libellen, sprinkhanen, spinnen etcetera, die dankzij de klimaatopwarming hun areaal naar het noorden uitbreiden. Of deze soort zijn opmars blijft voortzetten lijkt vooral af te hangen van de mogelijkheid voldoende, beschutte overwinteringsplaatsen te vinden. Of we die opmars ook op de voet kunnen volgen, hangt af van de mate waarin en de nauwkeurigheid waarmee het verschijnen van deze wants ook daadwerkelijk wordt gesignaleerd. Hopelijk draagt deze bijdrage bij aan de alertheid van meer genootschapsleden op het vóórkomen van deze aanwinst van onze Nederlandse (en tot nu toe exclusief Limburgse) insectenfauna.

Jos Steeghs

Literatuur

- AUKEMA, B. & J. STEEGHS, 2002. De wants *Rhaphigaster nebulosa* in Nederland. (Heteroptera: Pentatomidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 16: 99–101.
- AUKEMA B., F.BOS, D.HERMES & PH. ZEINSTR, 2005. Nieuwe en interessante Nederlandse wantsen II, met een geactualiseerde Naamlijst (Hemiptera: Heteroptera). Nederlandse Faunistische Mededelingen 23: 37–76.

Vleermuizen op zolders en de Limburgse zoogdieratlas

Zoals de meeste lezers inmiddels wel bekend is, werkt het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg momenteel aan een zoogdieratlas. Al eerder in het Natuurhistorisch Maandblad werden oproepen gedaan om waarnemingen te verzamelen om een zo goed mogelijk gegevensbestand te krijgen over zoogdieren als basis voor die atlas.

In deze mededeling gaat de aandacht uit naar vleermuizen in gebouwen [figuur 1]. Van kerkzolders is bekend dat ze veelvuldig worden gebruikt door vleermuizen. Daarbij leven in Limburg diverse zeldzame soorten die vooral bekend zijn van kerkzolders, zoals de Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) en de Grijze grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*). Verspreid over de provincie zijn diverse groepen mensen actief met het volgen van vleermuispopulaties op kerkzolders. Dat levert veel bruikbare gegevens op, maar geeft geen compleet beeld over het gebruik van kerkzolders door vleermuizen in de provincie. Bovendien zijn er naast kerkzolders nog veel meer andere zolders, meestal

van oude gebouwen, interessant als verblijfplaats voor vleermuizen.

Bij deze roepen we de lezers van het Maandblad dan ook op om mogelijk interessante gebouwen in hun omgeving een keer te bezoeken om uit te vinden of er vleermuizen op de zolders zitten en zo ja, welke soorten. De maanden augustus en september zijn erg geschikt voor zo'n onderzoek. Het gaat dan om gebouwen met zolders die niet herme-

FIGUUR 1

Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) in zomerverblijf (foto: Henk Heijligers).

tisch zijn afgesloten van de buitenwereld. Het meest kansrijk zijn de wat oudere boerderijen, kloosters, scholen en dergelijke. Voor het zoeken heb je een goede zaklamp nodig om in alle gaten en hoeken te kunnen speuren. Een eerste aanwijzing voor de aanwezigheid van vleermuizen dient zich meestal aan in de vorm van keuteltjes op de zoldervloer. Op internet www.vleermuis.net is een handleiding voor het onderzoek beschikbaar. Het is voor beheerders van gebouwen erg vervelend als verschillende personen zich melden met het verzoek om op de zolder naar vleermuizen te mogen zoeken. Om dit te voorkomen vragen we mensen eerst contact op te nemen met de coördinator van het atlasproject: Neeltje Huizenga (e-mail: n.huizenga@nhgl.nl). Zij heeft een overzicht van gebouwen die al worden onderzocht. Tot slot: wanneer je wat zeldzamere soorten vindt of denkt te vinden, is het raadzaam om (via de coördinator) meer ervaren personen mee terug te nemen naar de zolder. Foto's maken is ook altijd erg nuttig.

Jan Buys